ئایدیای پێشکەوتن وەک دواکەوتن.. ستیڤان شەمزینی

خاڵی هەرە بەهێزی سرووشتی مرۆیی کە لە کۆی ئاژەڵەکانی تر جودای کردووەتەوە توانای تێپەڕاندنی دۆخی خۆیەتی، تێپەڕاندنی هەر دۆخێکیش کۆمەڵێک لێکەوتەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و فەرهەنگیی بە دوای خۆیدا هێناوە، بە وێنە لەگەڵ سەرهەڵدان و دەستپێکی شۆڕشی کشتوکاڵیدا مرۆڤ لە باری کۆچەرییەوە بەرە نیشتەجێبوون ڕۆشت، ئەمەش ژیانی گوندنشینی لێکەوتەوە، لەگەڵیدا مرۆڤ لە رووی ژیار و ژیانەوە تەکانێکی گەورەی بەرەوپێشەوە دا و خۆی لە ژێر جەبری سرووشتکرد راپسکاند، وردە وردەش شارستانی و نووسین و نۆرمێک لە پەرستگا و ئاینی پێشکەووتەر لە تەومپەرستی و دەوڵەت شاری دامەزراند کە زۆرێک لەوانە لە دوماهیدا بوون بە ئیمپراتۆریا مەزنەکانی نێو دیرۆک لە چەشنی ئەو ئیمپراتۆریا پانوپۆڕ و هەژموونخوازانەی بە ڕەخەکانی میزۆپۆتامیا و دۆڵی نیل لە هەزاران ساڵ پێش زایینەوە هاتنە ئارا. لەگەڵ شۆڕشی پیشەسازیشدا مرۆڤ توانی تەکانێکی زۆر گەورەتر بدات بە پێشەوە ئەویش بە پێشخستنی ئامێر و داهێنانە زانستییە یەک لە دوای یەکەکانی لە ماوەیەکی پێوانەیی و زۆر کورتدا، مارکس لە کتێبی “هەژاریی فەلسەفە”دا نووسیوویەتی: (ئاشی هەوایی کۆمەڵگەی فیوداڵی بەرهەمهێنا، ئاشی هەڵمیش کۆمەڵگەی سەرمایەداریی پیشەسازیی بەرهەم دەهێنێت). ئەم جارە لێکەوتەکانی ئەم پەقاژە دیرۆکییە بە ئەندازەی پێشکەوتنەکان فراوانتر بوون، مرۆی لە دەستە و گروپی کۆمەڵایەتییەوە بەسەر تاک کەسدا دابەشکرد لە فۆرمی پڕۆلیتاریادا، هاوکات سەردەمی ژیان لە میترۆپۆڵەکاندا بوو بە دیاردەیەکی هەمەکی.

هەموو ئەو پێشکەوتنانەش لە سایەی ئاوەزی مرۆییەوە بەرهەم هاتن. ئەمەش وایکرد بە تایبەت لە دیکارت بە دواوە ئاوەزسەنتەریی ببێتە جێگرەوەی هەر شتێک. لەم نێوەندەدا لەگەڵ سەردەمی ڕۆشنگەرییدا (بەناولێنانی کانت) ئایدیای پێشکەوتن کە بەرهەمی (بوێریی بەکارهێنانی عەقڵ)ە، بوو بە تێڕوانینی زاڵ بەسەر کۆی هزری مرۆییدا لانیکەم لە ژیاری خۆرئاوادا. ئیدی بە پێی ڕوانگەی ئەم ئایدیایە تاکو زانست و زانیاریی بەرەو پێشەوە بڕۆن مەوداکانی ئازادیی و خۆشگوزەرانی بەرفرەتر دەبن، فەیلەسووفە ڕۆشنگەرەکان زۆرترین جەختیان لەوە دەکردەوە بە پێشکەوتنی زانست مرۆڤایەتی دەگاتە ئاستێکی بەرز لە ئازادیی و خۆشبەختی!. بە شێوەیەک لە

شەوەکان رزگاربوون لە هەر بەربەست و نادادييەک بەسترايەوە بە رادەی پێشکەوتنی زانست و زانيارييەوە، بەڵام ئەمە ئەمڕۆ بە چاوی خۆمان بەزين و کورتهێنانی ئەم ئايديا زاڵە دەبينين. تەنانەت ئەو ئازادييە فەراهەمکراوەی ئەمڕۆکە هەيە و لە ئارادايە جێگەی ڕەخنەی توندە، چوونکە دژی ڕەح و بەها مرۆييەکان وەستاوەتەوە، ژان بۆدرياری فەيلەسووفی فەڕەنسی باس لەوە دەکات سەردەمی مودێرنی هەنووکە سەردەمی پۆست ئازادييە و مرۆڤ تا دوا توانستی خۆی بەشێوەيەکی زێدەڕۆييانە دەستی بە ئازاديی گەيشتووە، وەک بڵێی ئەم ئيمکانە بەرزەی ئازاديی ئاوس بێت بە نائازاديی.

ڕەنگە هەڵە نەبێت ئەمەش ئەم قۆناغە کە پۆست مرۆڤايەتييە بە نامرۆڤايەتی ناوزەد بکەين. سەرنج بدەن پێشکەوتنی مرۆڤايەتی بە جێگەيەک گەيشتووە کۆتايی بە مرۆڤ هێناوە، ئێستا من ناتوانم بڵێم ئەمە باش يان خراپ، تەنێ ئەوە دەزانم ئەم توانستە زانستيی و تەکنەلۆژييە بەرفراوانەی مرۆڤ تەنانەت لە ڕەهەندی بيۆلۆژييەوە پەرەی پێداوە، خودی مرۆڤ دەپەڕێنێتەوە بە بوونەوەرێکی تر، جا نازانم ئەو بوونەوەرە مەيمونی برەبەسيسە يان دەبێتە ئەو خوداييەی HOMO DEUS لە هەنووکەوە يوڤاڵ نوح هەراری مزگێنی پێداوين. من دژی پێشەوەچوونی زانست و تەکنەلۆژيا نيم، بەڵام ناکرێت پرسيار نەکەين سەرئەنجامی ئەو هەموو پێشکەوتنە ئامێرييە کە مرۆڤ بەرەو بوونەوەرێکی سايبەرگی دەبات (تێکەڵاوکردن و ئاوێتەکردنی مرۆڤ وەک ئۆرگانيکێک لەگەڵ ئامێر وەک دروستکراوێکی بێ گيان) بەرەو کوێمان دەبات؟. ئاخر مرۆڤی لەم تيپە نوێيەدا Homosapien ئەوەندە تەماعکارە هێشتا دەيەوێت زيرتر بێت وەک لەوەی ئێستا هەيە، بە ئەوەی بير لەوە بکاتەوە خەريکە جيهان بەسەر خۆيدا دەڕوخێنێت لە ڕێگەی بەکارهێنانی ئەو ئاستە بەرزەی ئاوەزەوە بەدەستی هێناوە و هەر بەردەواميشە لە بەدەستهێنانی ژيريی زێدەتر. فەيلەسووفی ئەڵمانی (مارتين هايدگەر): جەختی لەوە دەکردەوە زانست بير ناکاتەوە، ئەمە ئەگەر فاکتەک بووبێت بە سەرەتای سەدەی بيست، هەڵە نييە ئەگەر ئەمە لە چارەگی يەکەمی ئەم سەدەيەدا بڵێين چيتر زانست بير دەکاتەوە و دەزانێت چۆن چۆنيش خۆی پەرە پێبدات. زانست چيتر کوێر نييە، چاوساغی جيهانێکی خاڵی کراوەيە لە مرۆڤ و بەهاکانی، سەرکردايەتی شۆڕشی ئامێرەکان دەکات دژ بە مرۆڤايەتی. ئەگەر لە سەدەی رابردوودا ئەنجامی پێشکەوتنی تەکنيک و بۆمبی ئەتۆمی چيتر بوو نەووبێت جگە لە هۆلۆکۆست و هێرۆشيما و هەڵەبجە؟ بە دوودەی لەم سەدەيەدا بەرئەنجامی تەکنەلۆژيا و شۆڕشی هۆشمەندی دەستکرد لە مرۆڤخستنی مرۆڤە، ئەو پێشکەوتنە مەزنەی مرۆڤ لە ژياندا پێی گەيشتووە، هێشتا هيچ نييە، تەکنەلۆژيا نەخشەی پێيە بۆ گەيشتن بە

سەر ئەستێرانی دیکە، بەڵام هێشتا کلیلی خۆشبەختی دانەهێناوە کە لای من خۆشبەختی بنچینەیە نەک پێشکەوتن، خۆشبەختی ئامانجە و داهێنانەکان ئامڕاز.
ئایدیای پێشکەوتن و نوێکاریی کە لانیکەم لە فەلسەفەی گریکییەوە ئامانج بووە و مرۆڤی بۆ هاندراوە، پاشتر دروشمی بۆ پێشەوە، بێ ئاوڕدانەوە هەر بۆ پێشەوە، هەمیشە بۆ پێشەوە. بوو بە ستوونی فەلسەفەی رۆشنگەریی لە دیکارتەوە تا ئێستا. لە دۆخی کوردیشدا لەگەڵ دەسپێکی سەدەی بیستەم وەک ئایدیایەکی رۆمانسیی بە بێ هیچ خستنە ژێر پرسیار و گومانکردنێکەوە دەبێتە ئایدیایەکی زاڵی جڤاتی کوردیی، ئەمە ئەو کۆنتێکستەیە گووتاری رۆشنبیریی (شیعر) و رۆژنامەوانی کوردیی لە دەوری ئامانجێکی سەرەکی دەخولێتەوە کە بریتیین لە پێشکەوتن و تازەگەریی (دیارە لە فۆرمە کوردییەکەیدا)، لە ناو ئەم دیسکۆرسەدا، کەسانی وەک شێخ نوری شێخ سال□ح پەیدابوون، وەک دیاریشە شێخ لە پەنا (گۆران)دا بە نوێکەرەوەکانی شیعری کوردیی دادەندرێن، چاوی هیوای بڕیوەتە نەوەی نوێ، ئەو نەوەیەی بەر تیشکی پێشکەوتن کەوتووە و ژیان دادەمەزرێنن، لێرەدا بە قووڵی دیقەت لە ناواخنی ئەم دێڕە شیعرە بدەن: (سوبحەینێ ئەم تەجەددودە بۆ تۆیە ئەی شەباب.. بۆ تۆیە ئەی ئومێدی وەتەن خادیمی حەیات)، خۆ ئەگەر دیقەت بدەین زۆرینەی بڵاوکراوە و رۆژنامە و کۆوارەکانی ئەو سەردەمە دوو وشەی لێکدراون و دووەمیان نوێ یان تازەیە. لە نموونەی بڵاوکراوەکانی دەنگی گێتی تازە، گۆڤاری رۆژی نوێ و رۆشنبیری نوێ و نووسەری نوێ، رۆژنامەی کوردستانی نوێ و پێشکەوتن و بۆپێشەوە هتد.. تا ئەوەی مێجەرسۆن کاتێک لە ساڵی ١٩١٩دا یەکەمین چاپخانە لە سلێمانیدا دادەمەزرێنێت، ئەم رووداوە ناکرێت وەک پێشکەوتنێک بیری لێ نەکرێتەوە، هەر لەم سۆنگەوە هەمان ساڵ لە هەمان چاپخانە رۆژنامەیەک بە ناوی (پێشکەوتن) دەردەکات.
جیا لەمەش هەندێک ناوی میتافیزیکی چەشنی رۆژنامەی تێگەیشتنی راستی کە ئینگلیز دەریکردووە (مودێرنە عەقڵانییەت و راستیی بە یەک چەمک سەیر دەکات) یان بڵاوکراوەی رۆژ (خۆر) یاخۆ گۆڤاری رووناهی کە پێچەوانەی تاریکییە، بەڵام ئایا بە رەهایی تاریکیی خراپە؟ کاتی وەڵامەکەیە: بێگوومان نەخێر. ئەم ئایدیایە لە رۆشنگەرییەوە هاتبوو،هەر شتێک نوێ بوو یان هەر جۆرە پێشکەوتنێک لە خۆیدا ئەرێنییە، ئەم دیدگایە زیانێکی گەورەی بە کورد گەیاند چوونکە پشتی کردە شتە کۆنەکانی خۆی کە نیوەیان بە کەڵکی ئێستاش دێن، هاوکات بە سینگێکی کراوەوە پێشوازیی لە هەر دیاردە و تەکنیک و ستایلێکی تازە کرد بە هەموو لایەنە نەرێنییەکانەوە. دەبێت بەم روانگە کاڵەی خۆماندا بچینەوە، مەرج نییە ئەوەی نوێ بوو بە

پێداویست سەر بە باشە بێت، یان ئەوەی کۆن بوو چیتر سوودی نەمەنێت، ئەمە مامەڵەیەکی مەسرەفگەرایی و کاڵا پەرستییە دەرهەق بە کولتوور. تەنانەت نەوەی نوێ هیچ مانایەکی پۆزەتیڤی نییە، لەوانەیە ئەم نەوە نوێیە پەیامهێنی ستەمکارییەکی نوێ و دڵڕەقانەتر بێت، وەک لە نموونەی حزبی بەعس و ئەزموونی کوردستانی باشووردا بینیمان. ئەدۆنیس لە وەڵامی ئەو پرسیارەی بۆچی بە لینین پوشکین بەهای زیاتر بوو لە شاعیری شۆڕش مایاکۆیفسکی؟ دەڵێت: لینین لە هونەردا لایەنگری کۆنەکان بوو، بەڵام لە دیدگا و تیۆریدا لایەنگری تازەکان. من نامەوێت باز بدەم لەسەر بناغەیەکی بۆش، زۆرتر لەسەر بابەتێک دەوەستم، نامەوێت پێ بە پێ لەگەڵ بیر و فەلسەفەی رۆژئاواییدا بڕۆم، هاوچەرخێتی کۆپیکردن نییە، ئەوەیە تێبگەیت پێویستییەکانی کۆمەڵگەکەت چییە کە هێشتا مودێرنەتە بە تەواوی نەهاتووەتە ناویەوە، تا مشتومڕی پۆست مودێرنە بکەین، بە کورتی بیبرمەوە ئەگەر پۆست مودێرنە رەخنەی ریشەی مودێرنە بێت، پۆست مودێرنە کەوتووەتە کوێی کۆمەڵگەی ئێمەوە؟. لایەنگری نەریت نیم، چوونکە بە تێپەڕاندنی نەریت دەبێت سەرەتا مودێرنە قەبوڵ بکەین.

تەنانەت خودی خۆم چەپێک کە سەرەتای بیرکردنەوەی سیاسیی و ئایدۆلۆژیم لە کۆمۆنیزمی کرێکارییەوە دەستم پێکرد، ئەوسا و ئێستاش دژی ئەو تێز و بیرکردنەوەیە بووم کە کۆمۆنیزمی کارگەریی زیاتر خۆی وەک نوێنەری شارستانی خۆرئاوا لە خۆرهەڵاتدا پێناسە دەکرد. دیقەت بدەن مەنسور حیکمەت وا بیری لە حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی دەکردەوە پارتێکی رۆژئاواییە و کۆمۆنیزمە کۆنەکە نییە، تەنانەت لە وتارێکی زارەکیدا کە دواتر بەناونیشانی (ئایا دەکرێت کۆمۆنیزم لە ئێران سەربکەوێت؟)، لە لاپەڕە ٥٠٧-٥٤٠ پاشکۆی یەکەمی (بەرهەمە هەڵبژێردراوەکانی مەنسور حیکمەت)دا بڵاوکراوەتەوە و کاوە عومەر وەریگێڕاوە بۆ کوردیی، بە روونی باس لەوە دەکات حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی لە ناو ریشە هزریی و فەرهەنگییەکانی رۆژئاواوە هەڵقووڵاوە و دەڵێت: (لە ئێراندا بە سەرکەوتنی حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی شارستانێتی رۆژئاوا سەردەکەوێت). منیش لە کتێبی شارستانی کۆلاپسدا بەشێکی سەرەکیم تەرخانکردووە بۆ کەوتن و کۆتایی شارستانێتی خۆرئاوایی، ئەگەرچی دیسکۆرسی نازیزم و فاشیزم لەسەر بنچینەی رەتکردنەوە و شکستی شارستانی خۆرئاوا خۆی رێنابوو، بەڵام لە خۆیدا پەیدابوونی نازیزم و فاشیزم بەڵگەیەک بوو بۆ ئەو کەوتنە نەک بە پێچەوانەوە، لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا فەیلەسووفانی قوتابخانەی فرانکفۆرت لە پێش هەموویانەوە ڤاڵتەر بنیامین باسیان لە شکستی پڕۆژەی رۆشنگەریی و مودێرنەتەی

خۆرئاوایی کرد، ئەوان تەبینییان کردبوو شارستانێتی رۆژئاوایی پێچی کردووەتەوە بۆ لای فاشیزم و نازیزمدا، چەند ساڵ پێشتر و بەدیاریکراویی لە ساڵی ١٩١٨دا لەگەڵ کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانی، فەیلەسووفی ئەڵمانی ئۆسڤالد شپێنگلەر لە کتێبێکی دوو بەرگیدا بە ناوی (داڕمانی رۆژئاوا- Der Untergang des Abendlandes) جەختی لەسەر ئاوابوونی ژیاریی و کولتووری رۆژئاوا دەکردەوە.
هەروەک چۆن فەیلەسووفی هاوچەرخ میشێڵ ئۆنفرێ لە کتێبی (داڕووخان- Decadence) بەشێوەیەکی کۆنکرێتی هەرەسی شارستانێتی خۆرئاوایی بونیادنراو لەسەر میراتی بایبڵ و یۆنانییەکان دەخاتە ڕوو، ئەو لە کتێبەکەیدا تیۆریزەی نەزۆکی ئەو ژیارە و پیربوونی رادەگەیەنێت کە لە هیچتر ناچێت جگە لە پەنگەکی کاغەزیی. جیا لەوەش کێشەی ئێران هێنانی شارستانێتی رۆژئاوایی نییە و سەرکەوتنی ژیاری رۆژئاوایش بە هیچ کلۆجێک هاومانای سەرکەوتنی پڕۆلیتاریا نییە بەشێوە فرەڕەهەندەکەی. ئەمە تا دەمەکی نزیک پڕۆژەمان زۆرتر بە رۆژئاواییکردنی کۆمەڵگە بوو بۆیە نەمانتوانی هەنگاوی سەرکەوتووانە بنێین چوونکە هیچ خوێندنەوەیەکمان بۆ کۆنتێکستی کوردیی نەبوو. کێشەکە ئەوەیە دیموکراسی لیبراڵیزمی خۆرئاوا بکەینە قەرەوێڵەکەی پرۆکرێست و قاڵبێکی ئایدۆلۆژیی و هەموو شتێک لەو روانگەوە هەڵبسەنگێنین، بۆ پوختەکراویی پڕۆژەی پێشکەوتنی فەرهەنگی و زانیاریی بریتیبوو لە ئەوروپایزەکردن کە ئەمەش ناکۆکی جەوهەریی لەگەڵ خواستی کۆڵۆنیالیزمدا نەبوو، گریمان سیستمێکی فەرمانڕەوایی زۆر باش و هارمۆنی لە رۆژهەڵاتی ئاسیا یان لە ناوەڕاستی ئەفریکا دروستکرا، بەڵام لە رووی فۆرمەوە لە دیموکراسی رۆژئاوایی نەچوو، ناکرێت بڵێین ئەزموونێکی خراپە، با هاووڵاتیانیش لێی رازی بن. دیموکراسی و بەها رۆژئاواییەکان ئەزەلی نین و بە پێچەوانەی تێڕوانینی فۆکۆیاماوە مێژوو قوفڵ ناکەن، ئەوەی روونە دیموکراسی و لیبرالیزم لەناو پرۆسەیەکی مێژوویدا هاتوونەتە ئارا، مێژووکردن نەک خۆڕسک، هەر کەسی تر دەتوانێت بەهای باشتر دابهێنێت بۆ تایبەت لەو کاتەی بەهاکانی رۆژئاوا نوزێیەکی کەمیان تێدا ماوە بۆ مرۆڤایەتی، خۆ ئەگەر تا کۆتایی سەدەی بیستەم سیستەمی خۆرئاوایی باشترین بووبێت ئێستاکە وا نییە، ناڵێم ئەڵتەرناتیف هەیە، بەڵام ئەگەر دروست نەکرێت سەردەمی دیستۆپیاکان دێن، من ئیسلامگەرام ناوێت تەنانەت کۆمۆنیزمی باو و ئەزموونکراویش رەتدەکەمەوە، پێویستمان بە تێپەڕاندنی ئەم سیستمەیە نەک بۆ خراپتر یان کەمێک باشتر بەڵکو بۆ باشترین.
ئەگەر بگەڕێینەوە سەر تەوەری سەرەکیی باسەکەمان، ئەوا ئایدیای پێشکەوتن، ئامانجگەرایانە لە بزاڤی مێژووی دەڕوانی، بەوەی هەر

پێشکەوتنێک خراپەیەک لە ناودەبات، (قوتابخانەیەک بکەنەوە، زیندانێک دادەخرێت!)، لەم ناوکەییەشدا بیرۆکەی ئەوەی تاوانکاریی لە نەزانییەوە دێت، ناوەڕۆکێکی گرنگ بوو لە فەلسەفەدا بە تایبەت لە سەردەمی رۆشنگەرییەدا، بەڵام فەلسەفی هاوچەرخ سەرنجی داوە تاوانکارییە نوێیەکان لەوپەڕی زانینەوە دێن، بۆ نموونە نازیزم و کەمپەکانی خنکاندنی هۆلۆکۆست کە دوا توانستی زانین و زانستیان تێدا بەکاردەهات، ئاوشفێتس بە روونترین شێوەی نیشاندانی زانست چیتر نییە جگە لە چەکێکی ئایدۆلۆژیی بۆ سەرکووت و خەساندن و حەلاندان و دیسپۆتیزم. ئەوەی تۆ پێتوابێت فیسار سەرۆک لە نەزانییەوە کارەکانی باش رانا پەڕێنێت، ئەم ئایدیایە دەچێتە راژەی ستەمکارییەوە، وەک بڵێی ئەگەر بیزانیبا ئەوەی نەدەکرد، بەڵام ئاشکرایە ئەو بە هۆشیارییەوە تۆ سەرکووت دەکات. لە دیمەنی ئۆپۆزیسیۆنی کوردییدا ئەم دیسکۆرسە زۆر بەهێزە و بۆ نەیارەکانیان دەڵێن نەزان و نەخوێندەوار، بەپێی ئەم لۆژیکە بێت ئەگەر زانا و خوێندەوار بوونایە سیستمەکەیان بە باشی بەڕێوە دەبرد، وا دەکەن فرمێسک بڕژین و بڵێن زۆر گوناهن نازانن چی دەکەن، هەمان ئەو دیمەنەی عیسای مەسیح کە وتی خودایە لێیان خۆشبە نازانن. بە پێی میتافیزیکیای زانین، رەوتی بەرەو پێشەوەچوونی مێژوو لە یەک کاتدا رەوتی پێشکەوتن و بەختەوەرییە بەیەکەوە، هەر ئەم روانینە میتافیزیکییە ئەو ئایدیایەی پێ بەخشین، جیهانی پێشوو لە هەموو بارێکەوە لە ئێستا خراپتر بووە وەک چۆن ئەو جیهانەی لەسەر رێی داهاتوو وەستاوە لە ئەمڕۆ باشتر دەبێت وەک بڵێی پارادیسێک یان ناشوێنێک هەبێت جیهان بەرەو ئەوێ پاڵ پێوەبنێین کە ئەوێ هەردەم وا نەبووە، بەڵکو ئەم ئایدیالیزمە لە دامێنی مودێرنەتە و رۆشنگەرییەوە بەربووەتەوە. ئەوەشی لەسەر سەکۆی جیهانی تازەدا دەبینین نەزانیی وەک سەگێشەی بەرمەدا زانین هەڵدەلووشێت. لێرەدا بە روونی رۆڵی ئاین لە پشت ئایدیاکەوە دیارە کە وا سەرنج دەدرا هەموو شتێک بە گوێرەی رێسا دیالێکتیکییەکان و لەسەر باڵی مینێرڤا (خودای زانینی رۆمانی) بەرەو باشتر دەڕوات.

لە هیگڵەوە تا مارکس و پاشتریش وا دادەنرا تا مێژوو و زانین بچنە پێشەوە ئەوەندەش خۆشبەختی و ئازادیی مرۆڤ دەڕواتە پێشەوە، بەو مانایەی پێشکەوتن و مێژوو یەک ئامانجی هاوبەشیان هەیە، ئەویش رزگارکردنی تەواوەتی مرۆڤە، بەڵام پێشکەوتن بەو شێوە ئامانجگەراییە نەچووە پێشەوە، بەڵکو کورت بووەوە بە پێشکەوتنی زانستیی پەتی و پۆزەتیڤیزم و بە ئامێرکردنی پانتایی ژیان، ئەمەیان لە بەرامبەر ئایندا دەوەستێتەوە. لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا، فەیلەسووفانی خۆرئاوایی هەستیان بە مەترسییەکانی

کو□خا□تی زانست کرد، لە پێش هەمووانەوە ماتریالیستەکان لە کوشتنی خودا لەلایەن زانستەوە نیگەران بوون، سارتەر ترسی ئەوەی لێ نیشتبوو، ئەم جیهانە خاڵی کراوەتە لە روحانییەت و خۆی داوەتە دەست زانستی ئەبستراکت تا ژیانی وەک ماشینەیەکی بێ هەست و گیان بەڕێوە ببات. بە درێژایی سەدەی بیستەمیش کەس لە بێرتراند رەسڵ زۆرتر ب□ گ□ژ ئایندا نەچووەوە، کەسیش هێندەی وی سزای ئەم بەگژاچوونەوەی وەرنەگرتەوە و لێ نەگەڕان تۆڵەلێکردنەوەی بکەوێتە پاش مردنی، سەرباری بڕوای پتەوی بەوەی زانست یارمەتیمان دەدات بۆ رزگاربوونی مرۆڤ لە دەست ئاریشە و تەنگژەکان، هێشتا رەسڵ بە سەرکەوتنەکانی زانست و پێشکەوتنی تەکنیکی دڵخۆش نەبوو، پێیوابوو زانست بەرەو بێ ئامانجی لە ژیاندا ئاڕاستەمان دەکات، پێشنیاری ئەوەشی کرد لەو کاتەی زانست جلوبەرگی مانا لەبەری ژیان دادەکەنێت، (دەبێت بۆ لەمەودوا ئایدیاڵ و بەهاکانمان نیشتمانێک بۆ خۆیان بدۆزنەوە).

ئەگەرچی زانست تا راد□یەک سەرکەوتووبوو لە داماڵینی هزری خورافی و میتۆلۆژیی لە ئەندێشەی مرۆڤ، بەڵام بە رەهایی نەیتوانی مێشکەکان لە ئەفسانەگەرایی پاک بکاتەوە، بەڵکو لەگەڵ خۆیدا جیا لە میتۆسە دێرین و باوەکان، رستێک ئەفسانەی مودێرنی هێنایە سەر سەکۆی جیهان، کە هەریەک لەو میتۆلۆژیا سەردەمیانە خوێنێکی زۆریان لە پێناوی هیچدا بۆ رێژرا. ئێوە تەماشای ئەو دەرئەنجامە بکەن لە تیۆری ئیڤولەیشنی داروین کەوتەوە، بە دەرکێشانی تەرزێکی نوێ لە داروینیزمی کۆمەڵایەتی لە هەناوی داروینیزمی بایۆلۆژیی کە لە خۆیدا زانستێکی سەربەخۆ و پەتی بوو. زێدەڕۆیی ناکەین ئەگەر بڵێین ئامانجی زانست بێ ئامانجییە، چوونکە زانست بە دوای ئامانجی هیچ شتێکدا نا گەڕێت، هێندەی لە هۆکار و چییەتی شتەکان دەکۆڵێتەوە، ئامانجی عەقڵانییەت لە دیکارتەوە بۆ کانت و لەویشەوە بۆ ئێم□، ب□ریتییە لە ناعەقڵانییەت!، ئەو ئیمکانە بەرزەی ئاوەزگەرایی، ئاوسە بە شێتیی، ئەو شێتییەی جیهانی ئەمڕۆ هەڵدەسووڕێنێت. ئەم لە ئامانج و مانا داماڵینەی جیهان بووەتە فاکتۆری ئەو نێهیلیزمەی ئەمڕۆ دنیای داپۆشیوە کە تێیدا بەرگەگرتنی ژیانێکی رووتکراوە لە مانا زۆر لە ئەستەم ئەستەمترە، پێموایە ئەو بزاوتە ئاینییانەی بە روحی (ئامانجگەرایی)یەوە دەگەڕێنەوە، دەتوانن لە ماوەیەکی پێوانەییدا با□این و زۆر زیاتر لەوەی پێشبینی دەکرا بەهێز ببن، چوونکە مرۆڤ هەرچەند مودێرن و زانستگەراش بێت، نایەوێت بەوە قایل بێت ژیانی هیچ مانا و ئامانجێکی تێدا نەبێت. لە کۆتاییدا هەر ئەوەندە دەتوانم ب□□□م جەخت لەسەر روانگە ناباوەکە دەکەمەوە، نەک مەرج نییە ئایدیای

پێشکەوتن بە هەموو تانوپۆی خۆیەوە مانای بەرەوپێشەوە چوون بەدەستەوە بدات، بەڵکو نمایشی چارەکی یەکەمی ئەم سەدەیە بە روونی پێی گوتین ئەم پێشکەوتنە لە خۆیدا جۆرێک بوو لە پاشکەوتن، دەبێت جارێکی تر بە روانگەکانماندا لە هەمبەر چەمکی پێشکەوتندا بچینەوە.

٢٠٢٣-٣-٢٣

ستۆکهۆڵم- تێبی

تێبینی: ئەم وتارە لەگەڵ دوو وتاری تردا لە مانگی مارت و ئاپریلی ٢٠٢٣دا نووسراون، بەڵام بەهۆکاری پەرەسەندنی نەخۆشی شێرپەنجەی نووسەر بڵاوکردنەوەیان بۆ ئێستا دواکەوت، ئەم وتارەش ئەمڕۆ بۆ یەکەم جار لە ماڵپەڕی (دەنگەکان) بڵاودەکرێتەوە.